

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 83–94

doi 10.15421/26190206

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 378.6:35(477)»199»

**Становлення публічно-
управлінської освіти в Україні
(90-ті рр. ХХ ст.)**

Є. І. Бородін

Доктор історичних наук, професор

ORCID: 0000–0002–7331–5981

Researcher ID: R-2079–2017

yevgeniy_borodin@ukr.net, e.i.borodin@vidr.dp.ua

*Дніпропетровський регіональний інститут
державного управління Національної
академії державного управління при
Президентові України,
вулиця Гоголя, 29, м. Дніпро, Україна, 49044*

Анотація. Метою статті визначено процес запровадження в Україні публічно-управлінської освіти після здобуття державної незалежності. Дослідження здійснено на основі використання міждисциплінарного підходу з використанням історико-генетичного, проблемно-хронологічного, компаративного, системно-функціонального методів та методу періодизації. Основні результати дослідження дозволяють реконструювати події початку 1990-х рр. у сфері підготовки кадрів для сфери публічного управління. У статті доведено, що процес становлення публічно-управлінської освіти розпочався на початку 1992 р. та забезпечив підготовку перших фахівців у 1993 р. Особливістю діяльності органів влади у зазначеній сфері стало використання інституційного підходу, який втілювався шляхом створення вищого навчального закладу для професійної підготовки державних службовців та посадових осіб

місцевого самоврядування без попереднього визначення спеціальності «Державне управління» у затверженому урядом переліку спеціальностей. Становлення публічно-управлінської освіти відбувалося завдяки діяльності Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України (ІДУС), який існував у 1992–1995 рр. Завдяки цьому було створено національну модель підготовки фахівців публічної сфери з використанням кращого досвіду демократичних країн Європи (зокрема Франції) та певних підходів радянської доби (включення закладу з підготовки чиновників у мережу закладів вищої освіти). Основні висновки полягають в тому, що процес запровадження публічно-управлінської освіти був відповідним чином підготовлений, враховував наявні можливості, відбувався під впливом зарубіжного досвіду. Публікація має оригінальний характер, підготовлена на основі широкого використання першоджерел. Наукова новизна полягає у зверненні до малодослідженого питання та застосуванні авторської інтерпретації наявних історичних фактів. Практичне значення визначається можливістю звернення фахівців у сфері публічно-управлінської освіти до детального аналізу витоків системи підготовки та перепідготовки кадрів публічної сфери. Стаття має оглядовий характер, у ній розглядаються концептуальні підходи та практичний досвід органів публічної влади України.

Ключові слова: публічне управління, публічно-управлінська освіта, професійна освіта у публічній сфері, спеціальність «Державне управління», Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України

Надіслана до редколегії 11.07.2019

Прорецензована 24.12.2019

Рекомендована до друку 28.12.2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 83–94

doi 10.15421/26190206

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 378.6:35(477)«199»

**Становление публично-
управленческого образования в
Украине (90-е гг. XX ст.)**

Е. И. Бородин

доктор исторических наук, профессор

ORCID: 0000-0002-7331-5981

ResearcherID: R-2079-2017

yevgeniy_borodin@ukr.net, e.i.borodin@vidr.dp.ua

*Днепропетровский региональный институт
государственного управления Национальной
академии государственного управления при
Президенте Украины*

улица Гоголя, 29, г. Днипро, Украина, 49044

Аннотация. Целью статьи является освещение процесса введения в Украине публично-управленческого образования после обретения государственной независимости. Исследование осуществлено на основе использования междисциплинарного подхода с использованием историко-генетического, проблемно-хронологического, сравнительного, системно-функционального методов и метода периодизации. Основные результаты исследования позволяют реконструировать события начала 1990-х гг. в сфере подготовки кадров для сферы публичного управления. В статье доведено, что процесс становления публично-управленческого образования начался в начале 1992 г. и обеспечил подготовку первых специалистов в 1993 г. Особенностью деятельности органов власти в указанной сфере стало использование институционального подхода, который воплотился путем создания высшего учебного заведения для профессиональной подготовки государственных служащих и должностных лиц местного самоуправления без предварительного создания специальности «Государственное управление» в утвержденном правительством перечне специальностей.

Становление публично-управленческого образования происходило путем создания и обеспечения деятельности Института государственного управления и самоуправления при Кабинете Министров Украины (ИГУС), который существовал в 1992 – 1995 гг. Благодаря этому была создана национальная модель подготовки специалистов публичной сферы с использованием лучшего опыта демократических стран Европы (в частности Франции) и определенных подходов советской эпохи (включение заведения по подготовке чиновников в сеть высших учебных заведений).

Основные выводы заключаются в том, что процесс внедрения публично-управленческого образования был соответствующим образом подготовлен, учитывал имеющиеся возможности, происходил под влиянием зарубежного опыта.

Публикация имеет оригинальный характер, подготовлена на основе широкого использования первоисточников. Научная новизна заключается в обращении к малоисследованному вопросу и применении авторской интерпретации имеющихся исторических фактов.

Практическое значение определяется возможностью обращения специалистов в сфере публично-управленческого образования к детальному анализу истоков системы подготовки и переподготовки кадров публичной сферы.

Статья имеет обзорный характер, в ней рассматриваются концептуальные подходы и практический опыт органов публичной власти Украины.

Ключевые слова: публичное управление, публично-управленческое образование, профессиональное образование в публичной сфере, специальность «Государственное управление», Институт государственного управления и самоуправления при Кабинете Министров Украины

*Отправлена в редколлегию 11.07.2019**Прорецензирована 24.12.2019**Рекомендована в печать 28.12.2019*

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 83–94

doi 10.15421/26190206

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK 508.848

**Establishment of public and
 administration education in Ukraine
 (the 90's of the 20th century)**

Ye. I. Borodin

Doctor in History, Professor

ORCID: 0000–0002–7331–5981

Researcher ID: R-2079–2017

yevgeniy_borodin@ukr.net, i.borodin@vidr.dp.ua

*Dnipropetrovsk regional institute for public
 administration, National academy for public
 administration under the President of Ukraine,
 29 Hohol street, Dnipro, Ukraine, 49044*

Abstract. *The aim of the article* was defined as the process of implementation of public and administration education in Ukraine after state independence gaining. The research was carried out on the basis of application of interdisciplinary approach with the use of historical-genetic, problematic/chronological, comparative, systemic-functional methods and periodization method. *Main results of the research* enable to reconstruct the events of the early nineties of the twentieth century in the field of training of personnel for public administration sector. The article makes the case that the process of establishment of public and administration education started in the beginning of the year 1992 and provided the training of the first professionals in 1993. The application of the institutional approach became the special aspect of the activity of the government authorities in the specified sector. This approach was implemented by the means of establishment of higher educational institution for professional training of public servants and local self-government officials without preliminary definition of specialty «Public administration» in the list of specialties approved by the government. Establishment of public and administration education was carried out due to activity of

the Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine which existed in the 1992–1995 years. As a result, the national model of training of professionals for public sector was created with the use of the best experience of European democracies (in particular, France) and certain approaches of Soviet era (inclusion of institution for training of the officials into the chain of higher education institutions). The original training programs were created at the Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine in consultation with national and foreign professionals. Moreover, the innovation network of training unit was developed; the practical training of students in Ukraine and abroad was implemented. *The main results* lie in the fact that the process of implementation of public and administration education was duly prepared; it took into account the available possibilities; it occurred under the influence of international experience. The publication has the original nature; it was prepared on the basis of wide use of primary sources. *The scientific novelty* consists in address to poorly explored issue and application of author's interpretation of the available historical facts. *Practical meaning* is determined by the possibility of reference to the detailed analysis of the roots of system of training and additional training of the public sector personnel by the professionals in the field of public and administration education. The article has the review nature; it covers the conceptual approaches and practical experience of public authorities of Ukraine.

Keywords: public administration, public and administration education, professional education in public sector, specialty «Public administration», Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Received 11.07.2019

Reviewed 24.12.2019

Accepted 28.12.2019

Постановка проблеми. Історія освіти включає в себе широку палітру елементів, до числа яких належать і певні галузі знань, спеціальності та спеціалізації. Перехід від радянської доби до незалежності в Україні характеризувався пошуком власного бачення щодо визначення напрямів підготовки фахівців з вищою освітою. Внаслідок запропонованих нововведень на початку 1990-х рр. постала українська публічно-управлінська освіта, яка й донині перебуває у стані свого розвитку.

Процес запровадження публічно-управлінської освіти в Україні мав свої особливості, які потребують формування сучасного розуміння зазначеного явища, виявлення витоків поточного стану речей, визначення перспектив на майбутнє.

Історіографія. Питання розвитку публічно-управлінської освіти в Україні знайшло своє певне висвітлення в наукових публікаціях з історії державної служби. Тут необхідно в першу чергу звернутися до фундаментального видання «Історія державної служби в Україні» (2009 р.), підготовленого Інститутом історії України Національної академії наук України та Головним управлінням державної служби України, у другому томі якого міститься стисла інформація у декілька рядків про створення Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України (Історія державної служби, 2009, С. 477–478). Деякі автори публікацій з підготовки магістрів державного управління зверталися до самого факту існування ІДУС як вищого навчального закладу для підготовки фахівців зі сфери державної служби.

На сьогодні висвітлення визначеної нами проблематики не вийшло за межі згадок про факт діяльності у 1992–1995 рр. спеціалізованого навчального закладу ІДУС, на базі якого було створено Українську Академію державного управління при Президенті України (з 2010 р. Національна академія державного управління при Президенті України).

Метою статті є висвітлення процесу становлення публічно-управлінської освіти в Україні у 90-ті роки ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Формування теми дослідження потребувало від автора використання сучасної української термінології, до якої нині належить поняття «публічне управління» як таке, що визначає управлінський вплив органів державної влади та місцевого самоврядування. Така діяльність потребує відповідної фахової освіти, яку нині маємо називати публічно-управлінською. Чинна нині галузь знань «Публічне управління та адміністрування» до 2015 р. мала назву «Державне управління», що відобразилося на джерельній базі дослідження. То ж у цій публі-

кації поняття «публічно-управлінська освіта» та «державно-управлінська освіта», а також похідні від них поняття виступають як синоніми.

Після створення сучасної Української державності завершився демонтаж радянської системи публічної влади, яка ігнорувала поняття «державна служба» та «державні службовці» та оперувала категоріями «партійні працівники», «радянські працівники», «комсомольські працівники», «профспілкові працівники» та назвами деяких інших посадовців, які разом склали спільноту радянського чиновництва. В часи існування СРСР велика увага приділялася розвитку професійної освіти управлінців, яка здійснювалася у своєрідний спосіб завдяки існуванню монополії КПРС на розв'язання кадрових питань на всіх рівнях. Свої навчальні заклади мали як КПРС в цілому, так і республіканські партійні організації, центральний та республіканський уряди, комсомол, профспілки, споживча кооперація та інші суб'єкти управлінської сфери. При цьому тільки монополю керівна партія у своїх вищих навчальних закладах готувала фахівців з вищою освітою з питань діяльності управлінського спрямування. До того ж, навчальні заклади урядового сектору мали право здійснювати лише підвищення кваліфікації.

Основними навчальними закладами, які за тих умов належали до державно-управлінської системи, були Вищі партійні школи при Центральному Комітеті КПРС та Центральних Комітетах компартій союзних республік, в яких навчалися як партійні, так і радянські та комсомольські працівники. У 1970–1980-ті рр. їхні випускники отримували диплом про здобуття «вищої партійно-політичної освіти», яка була поза межами переліку спеціальностей вищої освіти (Міністерство вищого і середнього спеціального образования СССР, 1975). У листопаді 1987 р. під впливом перебудовних процесів Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти СРСР виправило ситуацію шляхом запровадження нової спеціальності «Партійне і радянське будівництво» (Міністерство вищого і середнього спеціального образования СССР, 1987).

Перебудовні зрушення кінця 1989-х рр. вплинули на Київську та Одеську вищі партійні школи, змусивши їх змінити свій зовнішній вигляд, дистанціюватися від компартії України. Обидва навчальні заклади стали називатися інститутами політології та соціального управління і в такому вигляді функціонували в 1990–1992 рр. О. Рафальський вважав, що Київський інститут політології та соціального управління «постав на базі Київської вищої партійної школи при ЦК КПУ» (Рафальський, 2016, с. 146). Таке бачення унеможливило оцінку зазначеного інституту як перейменованої вищої пар-

тійної школи. Але в будь-якому разі Київський та Одеський інститути політології та соціального управління вже не були базовим елементом державно-управлінської освіти, як те було з відповідними вищими партійними школами до 1990 р.

Позбавлення особливого статусу партійних шкіл не призвело до вакууму на позиції провідного закладу у сфері професійного навчання. У травні 1988 р. на базі Республіканського інституту управління народним господарством Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти було створено Республіканський міжгалузевий інститут підвищення кваліфікації керівних працівників. А вже у грудні 1990 р. його перетворили у Республіканський інститут підготовки менеджерів при Раді Міністрів УРСР (далі – РІПМ) (Рада Міністрів Української РСР, 1990). Зазначений інститут називався «провідним у республіці учбовим і науково-методичним центром по навчанню керівних кадрів у галузі управління» (Рада Міністрів Української РСР, 1989). До його завдань увійшла також підготовка, а не тільки перепідготовка та підвищення кваліфікації керівних кадрів. У зв'язку з цим інститут отримав право створення державних екзаменаційних комісій для захисту випускних робіт, а також видачі не тільки посвідчень, але й «дипломів установленого зразка». Навчання в інституті могли проходити також іноземні керівники та спеціалісти.

Особливо застерігалось навчання в РІПМ найвищого прошарку владного менеджменту центрального та регіонального рівнів: відповідальні працівники апарату Ради Міністрів УРСР, Держплану УРСР (з 1990 р. Держкомеконіміки УРСР), а також керівники облвиконкомів, міністерств, відомств УРСР та їхніх головних управлінь (Рада Міністрів Української РСР, 1989).

Важливою особливістю запровадження державно-управлінської освіти в Україні стало те, що з'явилася вона до того, як було законодавчо закріплено статус державної служби як напряму професійної діяльності. До цього маємо додати, що певний час фахівців з державного управління готували без наявності відповідної спеціальності в окремому переліку, закріпленому урядовим рішенням, або в іншому нормативно-правовому акті органу влади. Спрацював принцип доцільності: якщо запровадження державної служби *de facto* потребувало розпочати підготовку за новою спеціальністю, то ж можна спочатку зробити справу, а потім створювати відповідне правове підґрунтя (закріпити *de jure*).

Першим кроком у запровадженні публічно-управлінської освіти в Україні стало створення нового закладу вищої освіти. Тут зіштовхнулися щонайменше два концептуальні підходи до розв'я-

зання питання про заснування освітньої інституції для державних службовців. Перший базувався на впевненості в тому, що потрібно перенести в нові умови радянський підхід, апробований у вищій партійній школі. Якщо в партійних радянських закладах видавали диплом про вищу освіту, то і в державних пострадянських закладах для чиновництва має бути так само інститут.

Другий підхід був утілений у європейських країнах, де освітні інституції для публічних службовців створювалися поза межами системи вищої освіти. Цей підхід був відомий українським високосадовцям завдяки «візиту до Франції групи радників Президента України, які ознайомилися із системою навчання державних службовців та виступили з пропозицією про створення такої системи в Україні» (Історія державної служби, 2009, С. 477). На думку С. М. Сербогіна, в Україні було використано модель Національної школи управління Франції (Історія державної служби, 2009, С. 477). Проте різницею між французькою та українською моделями стало те, що в останньому варіанті було надано перевагу інтеграції навчального закладу для публічних службовців в національну систему вищої освіти.

Першим практичним кроком з запровадження публічно-управлінської освіти в Україні стало створення Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України (далі – ІДУС) вже в перші місяці існування молодшої держави. У березні 1992 р. Президент України Л. М. Кравчук видав указ «Про створення Інституту державного управління і самоврядування». С. М. Сербогін наступним чином оцінив потребу в цьому рішенні: «Київська вища партійна школа, яка за радянських часів переймалася проблемами навчання партійних і радянських функціонерів, на той час вже була ліквідована, тому й постало питання про утворення закладу, який буде здійснювати функцію навчання державних службовців» (Історія державної служби, 2009, С. 477–478). На наш погляд, зазначене твердження потрібно оцінювати з точки зору, що матеріально-технічна та кадрова база Київської вищої партійної школи вже не могла бути використана для утворення нового інституту за принципом прямого правонаступництва.

Питання про створення нового навчального закладу для публічних службовців було розв'язане указом Президента України Л. М. Кравчука від 4 березня 1992 р., відповідно до якого на базі Республіканського інституту підготовки менеджерів при Кабінеті Міністрів України, що ліквідувався, постав Інститут державного управління і самоврядування. На перше місце в переліку завдань нового інституту було поставлено «проведення

наукових досліджень з питань теорії та практики державного управління, місцевого та регіонального самоврядування» (Президент України, 1992). А вже потім ішлося про «підготовку керівних кадрів для підприємств державного сектора економіки» (Президент України, 1992).

Наступний крок здійснив уряд, який постановою від 28 квітня 1992 р. за підписом Прем'єр-міністра України В. П. Фокіна, затвердив керівні органи ІДУС при Кабінеті Міністрів України, до числа яких увійшли наглядова рада та два співдиректори. Очолив наглядову раду політичний та громадський діяч, на той час Державний радник України з питань гуманітарної політики, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України М. Г. Жулинський, а до її складу мали увійти представники Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України (усі по 2 особи), усіх колегій чинної тоді Державної думи України (по одній особі), а також 5 іноземних фахівців. До завдання цього органу було віднесено контроль за адміністрацією інституту, розгляд проекту бюджету, визначення загальних напрямів освіти та контингенту слухачів («категорій державних службовців для навчання»).

Іноземний фактор впливу проявився й у питанні призначення керівників ІДУС, якими стали український громадянин, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Київського інституту народного господарства В. М. Свінціцький (Свінціцький, 2002) та громадянин Канади українського походження доктор у сфері суспільних наук, колишній директор Канадського інституту українознавчих студій, секретар Консультаційно-дорадчої ради при Президії Верховної Ради України Б. О. Кравченко (Ясь, 2008). У такий спосіб передбачалося поєднати врахування потреб українського суспільства та мати доступ до найкращого досвіду зарубіжних країн.

Статут ІДУС був затверджений урядом вже 21 липня 1992 р. Інституту було надано статус «державного вищого навчального та науково-дослідного закладу». Питання підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації в цьому документі вже було поставлено попереду завдання проведення наукових досліджень.

Новий вищий навчальний заклад від самого початку був зорієнтований на підготовку як державних службовців, так і представників місцевого самоврядування за кошти державного бюджету. Право бути слухачами в першу чергу надавалося народним депутатам України, відповідальним працівникам Секретаріату Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, апа-

рату Кабінету Міністрів України, Державної думи України, міністерств та відомств, керівникам місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (у той час існував поділ на місцеве та регіональне самоврядування). При цьому навчатися в ІДУС дозволялося й «особам з вищою освітою за направленням організацій» (Кабінет Міністрів України, 1992б). Інститут також отримав право підготовки кадрів для іноземних держав.

Період між створенням інституту та початком його діяльності тривав усього пів року. Співдиректор ІДУС Б. О. Кравченко по закінченню 20 років згадував: «Коли я був призначений співдиректором, сподівався, що у нас є рік для підготовки до прийому перших слухачів, проте двері інституту необхідно було відчинити для них уже у вересні 1992 р.» (Кравченко, 2013). Такий швидкий темп спирався на об'єктивні умови, оскільки ІДУС отримав нормативно-правове забезпечення, матеріальну базу (зокрема, будівлю навчального корпусу в м. Києві по вул. Е. Потье [з 2017 р. – вул. А. Цедіка], гуртожиток), фінансування, можливість долучати потрібні кадри тощо.

Правила прийому до ІДУС було доручено затверджувати уряду України, який у 1992–1995 рр. до цього питання звертався тричі. 21 липня 1992 р., у день затвердження Статуту ІДУС, побачило світ перше «Положення про прийом слухачів до Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України на навчання за однорічною програмою». Було визначено, що в інституті відбуватиметься навчання за «програмою державного адміністрування», яку розроблено «для підготовки кадрів державної служби». Право стати слухачами отримали не тільки названі в Статуті ІДУС представники чиновництва різних щаблів, але й представники позабюджетної сфери. У положенні окремо наголошувалося: «Крім того, частина слухачів може бути прийнята на навчання з недержавних структур» (Кабінет Міністрів України, 1992в). У такий спосіб розв'язувалося питання професійної підготовки для публічної служби осіб, які на той час могли увійти до кадрового резерву.

У час, коли ІДУС розпочав свою діяльність, в Україні користувалися ще радянським переліком спеціальностей, серед яких публічно-управлінської спеціальності не з'явилося навіть у період перебування. Зазначимо, що спеціальність «Партійне та радянське будівництво» була визнана невідповідною вимогам часу навіть у колишніх вищих партійних школах, які стали готувати політологів у 1990 р. Спеціальності «політологія» до кінця 1980-х рр. в СРСР не існувало, проте мало місце певне ото-тоження політичної та державно-управлінської

діяльності. Про це, зокрема, свідчить назва радянської наукової громадської організації, що виникла в 1960 р. та входила до складу Міжнародної асоціації політичних наук. Вона називалася Радянська асоціація політичних (державознавчих) наук.

До вищевикладеного маємо додати, що у радянському переліку певний час спеціальностей була тільки одна спеціальність, яка у своїй назві мало слово «державний». У 1975 р. Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти СРСР віднесло до числа університетських спеціальностей й таку, як «документознавство та організація управління праці в державних закладах», що забезпечувала отримання кваліфікації «документознавець та організатор управлінської праці і діловодства в державних закладах» (Міністерство вищого і середнього спеціального образования СССР, 1975). У 1987 р. той самий владний орган перейменував зазначену спеціальність в «документознавство та документаційне забезпечення управління» (Міністерство вищого і середнього спеціального образования СССР, 1987), перемістивши її у такий спосіб зі сфери, дотичної до публічного управління, до суто діловодської діяльності.

У 1992 р. в Україні було запроваджено підготовку фахівців саме за програмою «державне адміністрування», в назві якої наочно простежується використання усталеного в зарубіжній політичній науці поняття «public administration». Назва ІДУС в його статуті виглядала таким чином: «Institute of Public Administration and Local Government, Cabinet of Ministers, Ukraine». У «Положенні про прийом слухачів до Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України на навчання за однорічною програмою» від 21 липня 1992 р. зазначалося: «Слухачам, які успішно виконали увесь обсяг навчальної програми, присвоюється ступінь магістра державного адміністрування» (Кабінет Міністрів України, 1992в).

Включення поняття «магістр державного адміністрування» в урядовий документ 1992 р. маємо вважати за факт запровадження публічно-управлінської освіти в Україні, відповідно до якого з'явилася база не тільки для нової спеціальності, а ще й нової галузі знань. У документі не використовувалися поняття «спеціальність» та «галузь знань», але саме використання формули «магістр державного адміністрування» відокремлювало цю навчальну програму від усіх інших галузей знань та спеціальностей (в першу чергу від політології та правознавства). Звертаємо увагу на той спосіб, у який з'явилася нова спеціальність: замість включення її в урядовий перелік спеціальностей було обрано шлях закріплення її існування у правилах при-

йому до ІДУС. Це була спеціальність для одного-єдиного навчального закладу з особливим статусом.

Іншою особливістю поняття «магістр державного адміністрування» було те, що за умов наявності в тодішньому Законі України «Про освіту» поняття «магістр» у 1992 р. у вищих навчальних закладах України на практиці ще не було здійснено переходу на бакалаврські та магістерські програми. Інші вищі навчальні заклади України перейдуть на підготовку магістрів лише у 1996 р., а ІДУС розпочав цю діяльність у 1992 р.

Для учасників першого конкурсного відбору були сформульовані такі вимоги: наявність закінченої вищої освіти, вік переважно до 45 років, обов'язкове знання української мови. Вступник мав скласти письмові та усні іспити, «результати яких свідчать про його науковий рівень, практичний досвід, аналітичні здібності та загальну культуру» (Кабінет Міністрів України, 1992в). Кабінет Міністрів України встановив квоти для різних державних і недержавних структур.

Однією з «родзинок» правил прийому до ІДУС зразка 1992 р. (як і наступних) була їхня гендерна спрямованість, що, на наш погляд, відбулося під впливом іноземного досвіду. У документі містилася незвична для української дійсності того часу норма про те, що «до вступних іспитів допускаються особи обох статей...» (Кабінет Міністрів України, 1992в).

Перший набір слухачів ІДУС навчався за денною формою навчання. Урядовий документ визначав, що за всіма державними службовцями зберігається «їхня зарплата та пільги, а також службові посади» (Кабінет Міністрів України, 1992в). Для недержавних службовців передбачалася стипендія розміром у 5 (для неодружених) та 7 (для одружених) розмірів мінімальних окладів (Кабінет Міністрів України, 1992в). Принагідно зазначимо, що співдиректори інституту мали посадові оклади у розмірі 12 мінімальних розмірів заробітної плати, а заступник директора – 11 (Кабінет Міністрів України, 1992а).

Цільовий характер бюджетного фінансування підготовки кадрів для сфери публічного управління закріплювався виключно для слухачів відпрацювати 5 років на державній службі після закінчення інституту, а невиконання цієї умови вело до повернення суми в розмірі вартості навчання (Кабінет Міністрів України, 1992в). Проте механізм стягнення коштів не наводився. Не було й посилення на інші документи.

У 1992 р. понад 300 осіб подали свої заяви на участь у конкурсному відборі за умов визначення урядом лише 100 місць для слухачів. Першими здо-

бувачами магістерської програми з державного адміністрування стала 101 особа (Ващенко, 2013, С. 15).

Як зазначає К. О. Ващенко, до розробки навчальної програми були залучені зарубіжні фахівці з Ліонського інституту регіонального управління, Університету Північного Лондона, Школи управління Кеннеді Гарвардського університету, Школи державного управління Американського університету, Національної школи державного управління Квебекського університету тощо (Ващенко, 2013, С. 15). До навчального процесу були залучені авторитетні дослідники Г. Райт (США), Ю. Чучман (Канада) та інші (Розпутенко, 2013).

Для забезпечення навчального процесу було створено 6 кафедр (державного управління, менеджменту, права і законотворчого процесу, політичних наук, державної та соціальної політики, економіки, іноземних мов). Навчальна програма включала 12 модулів (обсяг 100 кредитів) та передбачала 38 тижнів (5 днів на тиждень, щоденно по вісім академічних годин занять). Особливого значення набувало стажування усіх слухачів не тільки в Україні, але й у державних органах Канади, США, Великобританії, Німеччині, Франції (Ващенко, 2013). Б. О. Кравченко звертав увагу на особливе ставлення до вивчення іноземних мов та економіки, велику кількість іноземних лекторів та гарну бібліотеку (Кравченко, 2013).

Перший рік діяльності ІДУС став основою для подальшого удосконалення управління держави – управління освітою. Кабінет Міністрів України вніс корективи вимог до професійного навчання державних службовців та посадовців місцевого самоврядування вже випробуваним методом, затвердивши 14 травня 1993 р. нове «Положення про прийом слухачів до інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України» за програмою підготовки магістрів державного управління (Кабінет Міністрів України, 1993а). Вже сама назва документа свідчить про використання нової термінології тощо навчальної програми – «державне управління» замість «державне адміністрування». У такий спосіб було застосовано інший переклад англійського поняття «public administration», після чого назва інституту та назва спеціальності стали повністю співзвучними.

У «Положенні про прийом слухачів до інституту державного управління і місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України» 1993 р. містився більш розширений опис програми навчання магістрів державного управління. По-перше, виокремлювалися два напрями магістерської програми: економічно-фінансовий і державно-правовий. По-друге, визначався її зміст: «Вона складається з дисциплін класичного управління,

що обов'язкові при навчанні службовців будь-якого державного органу, дисциплін, що відображають специфіку галузей народного господарства, а також допоміжних дисциплін та предметів» (Кабінет Міністрів України, 1993а). Додалася й вже реалізована на практиці норма про можливість стажування слухачів за кордоном.

Перелік посадовців владних структур залишився в цілому старим (враховуючи ліквідацію Державної думи України, появу органів влади Республіки Крим, виключення з обігу поняття регіональне самоврядування), а інша частина потенційних вступників була більш розширена: до представників недержавних структур додалися працівники державних підприємств, установ і організацій (Кабінет Міністрів України, 1993а).

З'явилася згадка про документ під назвою «направлення-договір» як обов'язкову умову для навчання. Додалася й норма про можливість навчання за контрактом (договорами), тобто за коштів фізичних та юридичних осіб.

Вік вступників «помолодшав», знизився з 45 до 40 років. Більш конкретно визначили і вступні іспити, до яких зараховували ще й співбесіду, а не тільки названі раніше письмові та усні іспити з оновленим визначенням – «результати яких свідчать про «культурно-освітній та професійний рівень, практичний досвід, аналітичні здібності» (Кабінет Міністрів України, 1993а).

Відтепер рішення інституту про зарахування вступників мало затверджуватися Кабінетом Міністрів України, а слухач після завершення навчання отримав більш розпливчасту гарантію працевлаштування: або на «свою» попередню посаду, або на іншу (рівноцінну за оплатою та значущістю). З'явилася й норма про зарахування до трудового стажу періоду навчання в інституті.

Стипендії представникам державних структур мали дорівнювати розміру середньої заробітної плати за попереднім місцем роботи за останні три місяці роботи (але не менше ніж сім мінімальних зарплат на місяць), а представникам недержавних структур – сім мінімальних заробітних плат на місяць [(Кабінет Міністрів України, 1993а). Відпрацьовувати вже необхідно було лише три роки в органах, що направили людину на навчання. Про відшкодування коштів мова вже не йшла.

Другий рік діяльності ІДУС приніс і розширення сфери його діяльності за рахунок створення представництва в регіоні. 29 грудня 1993 р. рішенням уряду було створено Дніпропетровський філіал інституту для підготовки 25 осіб на рік (Кабінет Міністрів України, 1993б).

Розвитку державно-управлінської освіти сприяло ухвалення у грудні 1993 р. Закону України

«Про державну службу», у якому була виокремлена спеціальна стаття 29 «Навчання і підвищення кваліфікації державних службовців» наступного змісту: «Державним службовцям створюються умови для навчання і підвищення кваліфікації у відповідних навчальних закладах (на факультетах) та шляхом самоосвіти. Державні службовці підвищують свою кваліфікацію постійно, у тому числі через навчання у відповідних навчальних закладах, як правило, не рідше одного разу на п'ять років. Результати навчання і підвищення кваліфікації є однією з підстав для просування по службі» (Верховна Рада України, 1993).

У новому законі при визначенні права громадян на державну службу зазначалося, що його мають ті громадяни, «які одержали відповідну освіту і професійну підготовку та пройшли у встановленому порядку конкурсний відбір, або за іншою процедурою, передбаченою Кабінетом Міністрів України» (Верховна Рада України, 1993). До числа обов'язків державних службовців законотворці віднесли питання підвищення кваліфікації.

Наступні зміни в навчання магістрів державного управління були внесені рішенням уряду від 16 травня 1995 р. під час ухвалення нового «Положення про прийом слухачів до Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України та його філіалів за програмою підготовки магістрів державного управління». Програма залишалася однорічною, але нараховувала вже чотири основні напрями (або спеціалізації): економіка і фінанси; право і політика; соціальна і гуманітарна політика; управління містом. Жорсткішими стали вимоги до вступників із числа працівників органів влади, від яких стали вимагати наявності не менш ніж двох років стажу державної служби. А для керівників державних підприємств, установ та організацій необхідною умовою стало зарахування до кадрового резерву на посади державної служби I–III категорії (Кабінет Міністрів України, 1995).

З 1995 р. ІДУС втратив прямий вихід на Кабінет Міністрів України, а всі питання мав вирішувати через Головне управління державної служби при Кабінеті Міністрів України.

«Положення про прийом слухачів до Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України та його філіалів за програмою підготовки магістрів державного управління» 1995 р. містило вже чіткий перелік вступних екзаменів: письмові іспити з правових, історичних та соціально-економічних питань; складання ділового документа; співбесіду із сучасних проблем державного управління та самоврядування (Кабінет Міністрів України, 1995).

Слухачі інституту отримали більшу впевненість у своєму наступному працевлаштуванні, оскільки на час їхнього навчання займані ними до того посади мали заміщуватися за строковим трудовим договором. Водночас ішлося про гарантію надання рівноцінної за оплатою та значущістю роботи.

Стипендії слухачів стали нараховуватися в розмірі заробітної плати за останній місяць до вступу в інститут із перерахуванням відповідно до змін в оплаті праці працівників органів влади.

У «Положенні про прийом слухачів до Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України та його філіалів за програмою підготовки магістрів державного управління» 1995 р. зазначалося: «Слухачам, які успішно виконали весь обсяг навчальної програми і захистили магістерську працю, присуджується другий науковий ступінь магістра державного управління і видається диплом установленого зразка» (Кабінет Міністрів України, 1995). Зазначене положення пояснюється тим, що в чинній тоді редакції Закону України «Про освіту» освіта бакалавра та магістра належала до наукових ступенів. То ж і в дипломі випускника містився наступний текст: «закінчив повний курс цього Інституту за спеціальністю «Державне управління»... присуджено науковий ступінь «магістра державного управління»» (Диплом магістра, 1995).

Видаючи дипломи про вищу освіту з назвою спеціальності «Державне управління», ІДУС балансував на межі «не забороненого» та «дозволеного». Справа в тому, що у травні 1994 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій», у якому спеціальності «державне управління» не було. Виходячи з цього документа, можна було б використати для ІДУС наявні в ньому спеціальності «політологія», «адміністративний менеджмент», «правознавство». Але це не влаштовувало розробників концептуальних та практичних підходів до державно-управлінської освіти. Вони спиралися на урядові документи про прийом до ІДУС, видані у 1992–1995 рр., хоча вони оперували тільки поняттями «програма підготовки магістрів державного управління», «напрямок підготовки» та «спеціалізація».

Як перспективу подальшого професійного росту можна оцінити запроваджену для випускників можливість піти працювати в інший, аніж той, що направляв на навчання, орган влади. Проте це віднесли до «окремих випадків» і зробити зазначений крок можна було тільки за згодою органу влади, що

здійснив направлення на навчання. У такий спосіб закріплювалася залежність від того органу влади, який направляв на навчання для власних потреб. Пріоритетом визнавалися потреби системи державного управління, а не бажання окремих осіб.

Додатковим бонусом для випускників стала 30-денна відпустка з виплатою місячної стипендії після закінчення навчання в ІДУС.

Діяльність ІДУС у 1992–1995 рр. забезпечила підготовку майже 500 магістрів державного управління. Предметне поле навчального процесу може бути зрозумілим через перелік назв дійсних на початок травня 1995 р. восьми кафедр: економіки і фінансів; політичних наук; соціальної і гуманітарної політики; права і законотворчого процесу; державного управління і менеджменту; управління містом; управління охорони здоров'я; іноземних мов. Зазначимо також, що інститут став провідним центром з підвищення кваліфікації публічних службовців. Інститут став місцем, де відбувалися зустрічі з Президентом України Л. Д. Кучмою, Головою Верховної Ради України І. С. Плющем, Міністром економіки України В. М. Пинзеником та іншими.

Особливий статус інституту можна вважати свого роду використанням радянського підходу до надання особливого статусу головному вищому навчальному закладу для підготовки управлінських кадрів для владних структур. Як зазначає координатор ІДУС 1992–1995 рр. І. А. Грицяк, інститут мав особливий статус та «не підпорядковувався існуючим стандартам у галузі освіти», оскільки «міністерські чиновники все ще рахувалися з тим, що навчальний заклад функціонально був підпорядкований урядові» (Грицяк, 2013).

Висновки. Отже, питання запровадження публічно-управлінської освіти постало в Україні у практичній площині вже в перші місяці здобуття державної незалежності. З цією метою було вивчено зарубіжний досвід підготовки державних службовців з акцентом на поточну практику Франції. Фундатори нового напрямку підготовки фахівців використали радянський досвід діяльності вищих партійних шкіл щодо функціонування закладу ви-

щої освіти для підготовки фахівців з державного управління, але не застосували шлях перетворення колишнього компартійного закладу в державно-управлінський. Першим кроком стало створення вищого навчального закладу Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, в контексті діяльності якого розв'язувалося питання освітньої галузі, спеціальності, спеціалізацій. Базою для створення нового вищого навчального закладу став Республіканський інститут підготовки менеджерів, що входив у радянські часи до сфери впливу уряду.

Започаткування державно-управлінської освіти відбувалося за умов відсутності відповідного переліку спеціальностей та було здійснене шляхом закріплення в рішеннях уряду поняття «програма підготовки магістрів державного управління» та терміна «спеціальність «державне управління»» в дипломах про вищу освіту випускників ІДУС. Можливості використання вже наявних спеціальностей соціально-гуманітарної, економічної та правової сфер не були реалізовані.

Організація навчального процесу в ІДУС базувалася на вивченні зарубіжного досвіду як у процесі навчальних занять та стажування слухачів за кордоном. Слухачі інституту мали можливість отримувати знання безпосередньо від керівництва держави, провідних зарубіжних та вітчизняних фахівців. ІДУС мав реальну автономію у своїх відносинах із питань вищої освіти та довгий час мав безпосередній вихід на апарат уряду.

Діяльність ІДУС сприяла включенню у майбутньому спеціальності «державне управління» в загальний перелік спеціальностей вищої освіти, формуванню окремої галузі знань та розгортанню освітньої діяльності з публічного управління в Україні. Подальші наукові дослідження з історії публічно-управлінської освіти передбачають проведення досліджень щодо змісту основних етапів реформування системи підготовки фахівців публічної сфери як у національному, так і міжнародному контекстах.

Бібліографічні посилання

Вашенко, К. О., 2013. З історії створення та розвитку вітчизняної системи підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні. *Командор*, № 1, с. 14–15.

Верховна Рада України, 1993. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ в редакції від 16.12.1993 р. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12/ed19931216>> (дата звернення: 21.06.2019)

Грицяк, І. А., 2013. Спогади про ІДУС: ностальгія вже за міфом чи ще об'єктивна реальність, яку варто відтворити? *Командор*, № 1, с. 8.

Диплом магістра державного управління І. І. Шпитуна, 1995. Реєстраційний № 21 від 04.09.1995 р. *Поточний архів Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України*.

Мотренко, Т. В. та Смолій, В. А., гол. ред-ри, 2009. *Історія державної служби в Україні*. Київ: Ніка-Центр, т. 2.

Кабінет Міністрів України, 1992а. Питання Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України: Постанова від 28.04.1992 р. № 214. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-92-п>> (дата звернення: 25.06.2019)

Кабінет Міністрів України, 1992б. Про затвердження Статуту Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України. Постанова від 21.07.1992 р. № 409. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-92-п>> (дата звернення: 25.06.2019)

Кабінет Міністрів України, 1992в. Про порядок прийому слухачів до Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України. Постанова від 21.07.1992 р. № 410. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-92-п>> (дата звернення: 25.06.2019)

Кабінет Міністрів України, 1993а. Про затвердження Положення про прийом слухачів до Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України. Постанова від 14.05.1993 р. № 493. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-93-п>> (дата звернення: 24.06.2019)

Кабінет Міністрів України, 1993б. Про створення Дніпропетровського філіалу Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України. Постанова від 29.12.1993 р. № 1069. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-93-п>> (дата звернення: 24.06.2019)

Кабінет Міністрів України, 1995. Про затвердження Положення про прийом слухачів до Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України та його філіалів за програмою підготовки магістрів державного управління. Постанова від 16.05.1995 р. № 344. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344-95-п>> (дата звернення: 24.06.2019)

Кравченко, Б. О., 2013. «Із найкращими думками я згадую часи заснування інституту державного управління і самоврядування...». *Командор*, № 1, с. 6.

Министерство высшего и среднего специального образования СССР, 1987. Об утверждении Перечня специальностей вузов СССР. Приказ от 17.11.1987 г. № 790. Доступно: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_14401.htm> (дата звернення: 25.06.2019)

Министерство высшего и среднего специального образования СССР, 1975. Об утверждении Перечня

действующих специальностей и специализаций высших учебных заведений СССР: Приказ от 05.09.1975 г. № 831. Доступно: <<https://lawru.info/dok/1975/09/05/n1187584.htm>> (дата звернення: 25.06.2019)

Министерство высшего и среднего специального образования СССР, 1987. Об утверждении Перечня действующих специальностей и специализаций высших учебных заведений СССР: Приказ от 27.11.1987 г. № 810. Доступно: <<https://lawru.info/dok/1987/11/27/n1180503.htm>> (дата звернення: 25.06.2019)

Президент України, 1992. Про створення Інституту державного управління і самоврядування: Указ від 04.03.1992 р. № 126. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126/92>> (дата звернення: 25.06.2019)

Рада Міністрів Української РСР, 1989. Про затвердження Положення про Республіканський міжгалузевий інститут підвищення кваліфікації керівних працівників при Раді Міністрів УРСР: постанова від 2 жовт. 1989 р. № 246. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-89-п>> (дата звернення: 25.06.2019)

Рада Міністрів Української РСР, 1990. Про внесення змін до Положення про Республіканський міжгалузевий інститут підвищення кваліфікації керівних працівників при Раді Міністрів УРСР: Постанова від 29 груд. 1990 р. № 396. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-90-%D0%BF>> (дата звернення: 25.06.2019)

Рафальський, О., 2016. Політична наука в Україні: здобутки та перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, вип. 3–4, сс. 143–152. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_3-4_16> (дата звернення: 25.06.2019)

Розпутенко, І. В., 2013. Як це було... Перша сотня... Рівняння на правофлангових. *Командор*, № 1, с. 9.

Свінціцький Володимир Миколайович, 2002. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис, с. 567.

Ясь, О. В., 2008. Кравченко Богдан Олександрович. В: Смолій, В. А., гол. ред., 2008. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, т. 5. Доступно: <http://www.history.org.ua/?termin=Kravchenko_B_O> (дата звернення: 24.06.2019).

Reference

Vashchenko, K. O., 2013. Z istorii stvorennia ta rozvytku vitchyznianoï systemy pidhotovky derzhavnykh sluzhbovtiv ta posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [From the history of the creation and development of a national system of training civil servants and local self-government officials in Ukraine]. *Командор*, no. 1, pp. 14–15.

Verkhovna Rada of Ukraine, 1993. Zakon Ukrainy Pro derzhavnu sluzhbu [Law of Ukraine About the civil service] 16.12.1993 № 3723-XII v redaktsii 16.12.1993. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12/ed19931216>> [Accessed 21 June 2019].

Hrytsiak, I. A., 2013. Spohady pro IDUS: nostalgiiia vzhe za mifom chy shche obiektyvna realnist, yaku varto

vidtvoryty? [Memoirs about IPAS: nostalgia is already behind a myth or even an objective reality that should be recreated?]. *Командор*, no. 1, p. 8.

Dypлом магістра державного управління І. І. Шпытун, 1995. [Master's Degree in Public Administration I. I. Shpitun]. Reiestratsiinyi № 21 vid 04.09.1995. *Potochnyi arkhiv Dnipropetrovskoho rehionalnoho instytutu derzhavnoho upravlinnia Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*

Motrenko, T. V., and Smolii, V. A., eds, 2009. *Istoriia derzhavnoi sluzhby v Ukraini [History of civil service in Ukraine]*. Kyiv: Nika-Tsentr, vol. 2.

Cabinet of Ministers of Ukraine, 1992 a. Postanova Pytannia Instytutu derzhavnoho upravlinnia

i samovriaduvannia pry Kabineti Ministriv Ukrainy [Resolution Question, Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine]: vid 28.04.1992. № 214. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-92-p>> [Accessed 25 June 2019].

Cabinet of Ministers of Ukraine, 1992 b. Postanova *Pro zatverdzhennia Statutu Instytutu derzhavnoho upravlinnia i samovriaduvannia pry Kabineti Ministriv Ukrainy* [Resolution On Approval of the Statute of the Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 21.07.1992. № 409. <Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-92-p>> [Accessed 25 June 2019].

Cabinet of Ministers of Ukraine, 1992 c. Postanova *Pro poriadok pryjomu slukhachiv do Instytutu derzhavnoho upravlinnia i samovriaduvannia pry Kabineti Ministriv Ukrainy* [Resolution On the procedure for admission of students to the Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 21.07.1992. № 410. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-92-p>> [Accessed 25 June 2019].

Cabinet of Ministers of Ukraine, 1993 a. Postanova *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pryjom slukhachiv do Instytutu derzhavnoho upravlinnia i samovriaduvannia pry Kabineti Ministriv Ukrainy* [Resolution On Approval of the Regulation on the Admission of Students to the Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 14.05.1993. № 493. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-93-p>> [Accessed 24 June 2019].

Cabinet of Ministers of Ukraine, 1993 b. Postanova *Pro stvorennia Dnipropetrovskoho filialu Instytutu derzhavnoho upravlinnia i samovriaduvannia pry Kabineti Ministriv Ukrainy* [Resolution About the establishment of the Dnipropetrovsk branch of the Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 29.12.1993. № 1069. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-93-p>> [Accessed 24 June 2019].

Cabinet of Ministers of Ukraine, 1995. Postanova *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pryjom slukhachiv do Instytutu derzhavnoho upravlinnia i samovriaduvannia pry Kabineti Ministriv Ukrainy ta yoho filialiv za prohramoiu pidhotovky mahistriv derzhavnoho upravlinnia* [Resolution On Approval of the Regulations on the Admission of Students to the Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine and its affiliates under the program of preparation of masters of public administration] vid 16.05.1995 r. № 344. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344-95-p>> [Accessed 24 June 2019].

Kravchenko, B. O., 2013. «Iz naikrashchymy dumkamy ya zghaduiu chasy zasnuvannia instytutu derzhavnoho upravlinnia i samovriaduvannia...» [«With the best thoughts, I recall the times when the institution of state administration and self-government was founded...»]. *Komandor*, no. 1, p. 6.

Ministry of Higher and Secondary Special Education of the USSR, 1987. Prikaz *Ob utverzhenii Perechnya spetsialnostey vuzov SSSR* [Order On approval of the List of specialties of universities of the USSR] ot 17.11.1987. № 790. Available at: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_14401.htm> [Accessed 25 June 2019].

Minister of Higher and Secondary Special Education of the USSR, 1975. Prikaz *Ob utverzhenii Perechnya deystvuyuschih spetsialnostey i spetsializatsiy vysshih uchebnykh zavedeniy SSSR* [Order On approval of the list of existing specialties and specializations of higher educational institutions of the USSR] ot 05.09.1975. № 831. Available at: <<https://lawru.info/dok/1975/09/05/n1187584.htm>> [Accessed 25 June 2019].

Minister of Higher and Secondary Special Education of the USSR, 1987. Prikaz *Ob utverzhenii Perechnya deystvuyuschih spetsialnostey i spetsializatsiy vysshih uchebnykh zavedeniy SSSR* [Order On approval of the list of existing specialties and specializations of higher educational institutions of the USSR] ot 27.11.1987. № 810. Available at: <<https://lawru.info/dok/1987/11/27/n1180503.htm>> [Accessed 25 June 2019].

President of Ukraine, 1992. Ukaz *Pro stvorennia Instytutu derzhavnoho upravlinnia i samovriaduvannia* [Decree About creation of the Institute of public administration and self-government]: vid 04.03.1992. № 126. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126/92>> [Accessed 25 June 2019].

Council of Ministers of the Ukrainian SSR, 1989. Postanova *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Respublikanskyi mizhhaluzevyi instytut pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykh pratsivnykiv pry Radi Ministriv URSR* [Resolution On Approval of the Regulation on the Republican Intersectoral Institute for the Upgrading of Qualifications of Senior Officials under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR] vid 02.10.1989. № 246. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-89-p>> [Accessed 25 June 2019].

Council of Ministers of the Ukrainian SSR, 1990. Postanova *Pro vnesennia zmin do Polozhennia pro Respublikanskyi mizhhaluzevyi instytut pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykh pratsivnykiv pry Radi Ministriv URSR* [Resolution On Amendments to the Regulation on the Republican Intersectoral Institute for the Upgrading of Qualifications of Managers at the Council of Ministers of the Ukrainian SSR] vid 29.12.1990. № 396. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-90-%D0%BF>> [Accessed 25 June 2019].

Rafalskyi, O., 2016. Politychna nauka v Ukraini: zdobutky ta perspektyvy [Political Science in Ukraine: Achievements and Prospects]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, issue 3–4, pp. 143–152. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2016_3-4_16> [Accessed 25 June 2019].

Rozputenko, I. V., 2013. Yak tse bulo... Persha sotnia... Rivniannia na pravoflanhovnykh [How it was ... The first hundred ... Equations on the right wing]. *Komandor*, no. 1, p. 9.

Svintsitskyi Volodymyr Mykolaiovych, 2002. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv: Abrys, p. 567.

Yas, O. V., 2008. Kravchenko Bohdan Oleksandrovych. In V. A. Smolii, ed.. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka, vol. 5. Available at: <http://www.history.org.ua/?termin=Kravchenko_B_O> [Accessed 24 June 2019].